

INTERVJU SA REDŽEP BUNJAKUOM (REGJEP BUNJAKU)

Priština | 11 oktobar 2015. Godine

Trajanje: 90 minuta

Prisutni:

1. Redžep Bunjaku (Intervjuisani)
2. Ljura Limani (Intervjuerka)
3. Rina Krasnići (Kamera)

Simboli komentara neverbalne komunikacije u transkriptu:

() – emotivna komunikacija

{ } – intervjuisani objašnjava putem gestikulacije

Ostali simboli u transkriptu:

[] – dodaci u tekstu kako bi se olakšalo razumevanje

Fusnote predstavljaju dodatke kojim uredništvo pojašnjava naselja, imena ili izraze

Prvi deo

Redžep Bunjaku: Poreklom sam iz sela Bicaj, okolina Kačanika. Moj otac se prvi odselio 1926-te u Skoplje. Nakon što je obezbedio jednu sobu tamo, povukao je sa sobom braću i roditelje. Ja sam rođen u Skopju 1928-me, 10-tog juna. Moj otac je živeo sa braćom dok se nisu oženili; nakon toga su se odvojili kao braća. Detinjstvo sam proveo, do '41-prve, u Skoplju i tu završio osnovnu školu...tada je osnovna škola imala četiri razreda, i, završio sam je u Skoplju. Gimnaziju, sam upisao u *Velik...*¹, u Veliku Medresu, kako se zvala. Medresa je bila više verska nego građanska, ali sa tom školom mogli smo da upišemo bilo koji fakultet u Jugoslaviji, jer smo imali četiri, pet, predmeta više od realne, državne, gimnazije.

'41 godine, ostao sam u drugom razredu, rat je objavljen, Drugi svetski rat, došli su Bugari. Bugari su zatvorili školu, nisam mogao nastaviti jer je za Albance škola bila zatvorena, pod Bugarima. Ni posao, ni normalna škola. Do '44-te, kada je Skoplje bombardovano, odselili smo se zbog bombardovanja, zbog straha, jer je bombardovanje bilo veoma teško, (nerazumljivo) i, 20 januara, nikad ne zaboravljam, došli smo u Kačanik. Tu je stigla, takozvana sloboda, došli su partizani, jer su u Kačaniku bili Bugari. Čak smo se šalili: "Skoplje naše, Kačanik Bugarima", jer smo, kao deca, 41-ve bili izašli da sačekamo albansku vojsku.

Ee '44-te sam se angažovao u jugoslovenske nacional-olsobodilačke partizanske jedinice. Jer je u tom momentu bila sloboda u odnosu na vreme Bugarske, kada nismo imali apsolutno nijedno pravo, ni nacionalno ni građansko; bilo je za mene zadovoljstvo; ja sam pevao albansku himnu na bini u Kačaniku. Administracija je počela na albanskom. Slobodno smo pričali albanski. Prva škola je počela, otvorila se u Kačaniku. Čak, čini mi se da sam vam pokazao sliku prvog učitelja, Avni Hasanija, Isak Dobranju. E, tada je počeo moj period angažovanja a, kasnije, i hapšenja.

¹ Intervjuisani kaže *velika*, na srpsko-hrvatskom

Ovo, ukratko: otac je jedno vreme bio trgovac; Zatim, nije supeo kao trgovac, postao službenik u opštini Skoplje. Braća: jedan je bio službenik, ostala dvojica su bili pomoćni radnici u jednoj pivnici, raznosili su pića po Skoplju, Ahmet i Idriz. Ovo je ukratko o mojoj porodici.

Ljura Limani: Vi ste spomenuli da ste bili u Skoplju, bili ste...išli ste u osnovnu školu. Da li možete da nam kažete nešto više o vremenu pre rata, znači, pre nego što je objavljen rat i šta se faktički promenilo kada su došli Bugari, 1941-ve?

Redžep Bunjaku: Rekao sam da sam osnovnu školu, koja je tada imala četiri razreda, završio u Skoplju, normano na srpskom, ne na albanskom. On je tada bio zabranjen. Kada sam upisao Veliku Medresu, zvala se „Kralj Aleksandar“, da „Kralj Aleksandar“, tako se zvala ta medresa, tamo se učilo četiri jezika, albanski ne. Tada je on bio zabranjen. Imali smo srpsko-hrvatski, francuski, arapski, turski. I latinski, faktički pet jezika. A albanski ne! Do'41-ve, kada su Bugari ukinuli tu školu; i, ja sam počeo da radim kao trgovački pomoćnik kod prijatelja mog oca, do '44-te kada smo došli u Kačanik – tu je počeo drugi period, kada sam uhapšen i počeo život po zatvorima Jugoslavije.

Ljura Limani: Pomenuli ste...

Redžep Bunjaku: Ja sam vam rekao da je taj period bio,...u poređenju sa periodom Bugarske, nakon što su došli partizani, bila je nekakva sloboda, za nas koji smo bili pod Bugarima. A onima koji su bili u Albaniji, koja se zvala velika Albanija, pod navodnicima, njima je normalno, bilo drugačije. Za nas koji smo bili pod Bugarima, sloboda ljudi je bila apsolutna. Zbog toga smo se većina uključili u oslobodilački pokret.

Ljura Limani: Da li nam možete navesti neko sećanje iz...tokom Drugog svetskog rata, pogovo iz vremena kada ste još bili u Skoplju?

Redžep Bunjaku: Ljura, u Skoplju smo se borili za egzistenciju. Moj otac, šta sve nije uradio da bi nas nahranio. Jer sam rekao da su nam Bugara potpuno zabranili da radimo i da se školujemo. Moj otac je nas hranio radeći kao švercer, kako se kaže, prenoseći robu iz Bugarske u Albaniju, i iz Albanije u Bugarsku. Trgovao je sa kožom veверице, šećerom, štofovima, i to, zamisli, peške iz Skoplja u Uroševac i iz Uroševca u Skoplje. Sve, preko planina, kroz šumu, prelazeći ilegalno granicu. Jer, drugačije se nije moglo živeti. Jedini način je bilo krijumčarenje. Ovako, otac se mnogo namučio, dok nismo stali na noge, kako se kaže. Mi smo bili u Skoplju, uža porodica: Otac, majka, ja i dvojica braće i dve sestre. Petoro dece. Dvojica braće je umrlo još dok su bili deca. Interesntno je, dvojicu moje braće je ubio jedan lekar. Uhvaćen je '44-te, imao je...58 dece je bio otrovao, ubio ih je u Skoplju, jedan lekar, Srbin. Bugari su ga uhvatili. Tada je naš život bio pravi užasan. Kao i za sve Albance, ne samo za nas. (smeje se). Naučeni smo da još trpimo, ne da se, a ne da uživamo.

Ljura Limani: Da, da, bez sumnje. Kada ste došli u Kačanik, da li su bili...ko je na početku bio u Kačaniku? Da li je Kačanik bio okupiran od Nemaca ili od Italijana? Da li su ga oslobodili komunisti?

Redžep Bunjaku: Kačanik?

Ljura Limani: Da, 44-te.

Redžep Bunjaku: Ja sam rekao...da smo poreklom iz sela Bicaj, okolina Kačanika. '44-te su došla anglo-američka bombardovanja, mnogo su jako bombardovali Skoplje, i, od straha smo se preselili u Kačanik, kod nekih očevih rođaka. Ovo se dogodilo u januaru, ti smo ostali do novembra, kada je došla bugarska vojska; i, nakon Bugara došli su partizani. Interesantno je da Kačanik nije pretrpeo neku veliku štetu od partizana. Tu nesreću je imalo selo Blace, u Elez Hanu kod Kačanika. I kada su se partizani vratili, masakrirali su 28-oro ljudi u selu Blace. A mi u Kačniku nismo imali nijednu žrtvu, interesantno, nijedna žrtva nije pala u Kačniku. Jer je bilo nekoliko muškaraca (junaka) kao što su Šukri Dogani, Fuad Spahiu...koji su sačekali partizane i garantovali su da im se neće desiti nikakvo zlo. Tako da se u Kačniku nije se desilo nijedno ubistvo, ni jedno streljanje. A u Blacu, da.

Čak je interesantan jedan momenat, kada sam bio u Idrizovu, u kazamatu Idrizova, bio je jedan Srbin iz sela skopskog Kardaka. On mi je ispričao jedan slučaj: otišla jedna majka, Albanka, kojoj su odveli trojicu sinova; najmlađi sin je imao 25 godina; ide ona kod komadanta partizanske jedinice i kaže: "Molim vas, sa ovom dvojicom starijih radite šta hoćete, ali ovog najmlađeg, hoćete li mi ga vratiti?" Vera Aceva je bila komesar brigade, kaže: "Šta ovo znači?" U tu je naišla neka Čefsere Šukriu, kćerka Hasan Šukriua, skopljanka. U kafani njenog oca su bile organizovane demonstracije '41-ve protiv Bugara. Ali ovo je interesantno. Pitala je Čefseru: "Šta kaže ova žena?". "Traži da joj sačuvaš najmlađe dete." Kaže: "Ali, ko je on? Nek dođe ovde." Dovedi su dete. Pred majkom vadi pištolj i ubija dete. Svojom rukom, Vera Aceva. Ovo je jedna kratka epizoda iz tog vremena.

Kažem, kada su u Kačanik stigli partizani, bila je to velika promena u odnosu na vreme kada su bili Bugari, tako da smo se masovno priključili u partizanske jedinice. Bilo je to u vreme, u martu, aprilu, bile su to defanzivne brigade koje su budile veliku nadu...do maja je bilo. U maju smo se preselili, otišli smo po naređenju. Čak sam ja otvoreno pričao sa komesarom-komandatom, jer sam bio oficir OZNE. Jer me je partija postavila za sekretara OZNE. A OZNA je bila jedna krvoločna institucija. Ali, kažem, bila je sreća da nije bilo nijednog ubistva.

I kažem: "Zašto ne insistirate da se priključimo Albaniji?" Oni: "Bunjaku, aman, aman nemoj!" Jer su se plašili oficira bezbednosti ŠIK-a; bio je tada jedan pravoslavac, Albanac: "Aman Bunjaku nemoj..." Normalno, ja mlad, bez iskustva, entuzijasta, idelaista, tražim ujedinjenje sa Albanijom, u to vreme (smeje se). Oni su otišli tamo, mi smo ostali i osnovali Albanski nacionalni demokratski komitet, u aprilu '46-te. I posle dolazi period kada sam se priključio ovom pokretu.

Ljura Limani: Pre nego nastavimo, ja bih volela, jer vi ste dobro pomenuli da ste se vi priključili partizanima odmah nakon što su oni ušli u Kačanik. Da li ste se učlanili u partiju, da li ste bili član Partije, kako ste postali, recimo, sekretar OZNE? Hoću da kažem, kako se vršila regrutacija?

Redžep Bunjaku: Ne, ja sam se sa komunističkom partijom sreo ko učenik Velike Medrese u Skoplju. Imali smo nekoliko drugova koji su se bili priključili komunističkoj partiji. Ali ja nisam bio. Jer sa bio mlad u to vreme, 13 godina sam imao te'41-ve kada su ušli Bugari. Ali kada sam došao u Kačanik, onda su nas organizovali, jednom rečju su nas mobilizirali. Ja u lokalnu komandu, jer svaki grad nakon ulaska partizana je odmah formirao lokalnu komandu. I mi smo se uključili u nju.

A ja sam bio mlad, perspektivan, dok su intelektualci bili retki a i u godinama, (nerazumljiv) sa osmogodišnjom školom. Nas trojica koji smo osnovali Okružni savet Kačanika, bili smo najškoloraniji u to vreme. Zamislite! Čak je bilo interesantno..., jedno vreme predsednik opštine Kačanika je bio Iljaz Hodža (Ilaz Hoxha) i , ja mu uručim jedno pismo, jer sam ja bio u Okružnom savetu zajedno sa Haljim Misinijem i Haljim Sopijem; kažem: "Baca Iljaz (Kod Albanaca je običaj da se stariji ljudi nazivaju Bac, iz poštovanja) evo ovo..." "Bunjak..." reče, "Dovodiš me u nezgodnu situaciju." Možete misliti, on kao predsednik opštine znao je samo slovo "i" i to samo na ćirilici {rukom opisuje kako se piše slovo i}. Da li shvaćaš kako je bilo? Kazao bi: "Pismo mula Iljaz, glava mula Vesel, čekaj da vidiš našta će da izađe." (smeje se) On je bio predsednik opštine. Možete zamisliti u kakvom vremenu smo živeli i u kakvim uslovima smo mi živeli. Jer nismo imali ljude, ne sa fakultetom, retki su bili sa fakultetom. U Kačaniku ih nije bilo.

Tako da sam se ja priključio, a posle kada je formirana OZNA, srpski, *Odjeljenje za zaštitu naroda ili* Sekcija Narodna zaštita. A ja sam bukvalno shvatio ovo Narodna zaštita. Nemaš... nismo imali sekretara, a ja sam u međuvremenu primljen u komunističku omladinu, zvala se, SKOJ, *Savez komunističke Jugoslavije...*, *Savez komunističke omladine Jugoslavije*, SKOJ. E onda su me primili i u partiju. Okružni komitet komunističke partije Jugoslavije glasanjem su me postavili za sekretara OZNE. Ni ja nisam znao kakva je to institucija. Zatim, do jula, ili do avgusta, čini mi se, sa ovom dvojicom učitelja, Avni Hasanjem i Isak Dobranjem, mi smo svakodnevno kontaktirali i popili bismo po neko piće. A Avni Hasani je znao da lepo svira na harmonici.

I one noći kada su uhapšeni, do dvanaest smo bili zajedno. Bliski drugovi, noć i dan zajedno. Vraćamo se u 11 i 30 noću, zvoni telefon. Ja ustajem, normalno, ja sam sekretar, šef je spavao. Kažu: "Primi telegram." Telegram je bio šifriran, nije bio pisan slovima. Ja sam znao napamet to...te šifre. I kaže, prevodim na albanski: "Da se odmah uhapsu rukovodioci Bali Kombtar (Ballit Kombëtar), Avni Hasani, Isak Dobranja i da sprovedu u Uroševac". Ja sam se prestravio, bliski drugovi! Kako da ih uhapsim? Razmišljam, potpuno zbunjen, a onaj na telefonu kaže: "Je si li razumeo?". "Da". "Ponovi opet!". Ja sam ponovio šifriranu poruku, ali sam razumeo. Oni su se čudili kako ja znam napamet šifre. Ovo je bio razlog zašto sam ja prebačen u Uroševac. I ja sam razmišljao šta da radim. Da nije u pitanju neka klopka? Nisam bio ubeđen šta, zašto? Zašto da se uhapsu balisti, mislim u sebi?! Poznavao sam obojicu. Probudio sam šefa, i rekao: "Imamo telegram." Preveo sam mu: "Da se uhapsu Balisti (nerazumljiv)". On je pročitao. Ja sam se nadao da neće probuditi mene, već da će on sam ići da ih uhapsi. Nek slomi vrat.

Samo što me je uhvatio san, on me budi: "Ustaj!" On sa automatom na ramenu, obučen i obuven. Ja kažem "Zasto bre?", "Pa da uhapsimo one." Kažem: "Ostavi me, tako tikakvi balisti...Jeli si pri sebi? Pa

do pre jednog sata smo pili zajedno?” “Ustaj more!” reče, “Jesi li ti poludeo ili šta? Jesi li ti normalan?” Ustao sam ,vojnika, obukao sam se kao vojnika. Pištolj sam ostavio, neću ga poneti. Kaže: “Pištolj...”, Kažem ja: “Ne, ne treba mi pištolj.”

Kad smo izlazili napolje, on je bio pripremio jedan vod vojnika. Kažem: “Šta rade ovi vojnici?” On kaže: “Da li si ti pri sebi, a? Idemo da hapsimo?” (nerazumljiv.) „Ti momci su trgovci ” rekoše, “Šta ...da li si pri sebi, a??” “Hajde...” reče, “Ne pričaj mnogo.” Krenuli smo. Ostavio sam mitraljez u školsko dvorište, kod ulaznih vrata. Jedan sa automatom ispod prozora, jer su bili na drugom spratu. U školi je bila jedna soba...sada je u Kačaniku jedna višespratnica, srušili su tu školu. I kod ulaza, jedan sa automatom. I okružili su čitavu školu sa vojnicima. Tu sam shvatio koliko cene svoju slobodu, pod znacima navoda za nas sloboda.

Mi smo otišli, opet je ovaj izvadio pištolj. Kažem: “Stavi ga, bre, u futrolu...nemoj se pretvarati da si junak.” Kaže: “Idi bre!” Prišli smo vratima, tak- tak kucam, otvara Avnija. “Ko je?” Kažem: “Ja sam, bre, Avnija.” On kaže: “Šta si hteo, mi smo se pre jednog sata odvojili.” Kažem: “Videćeš!” Osećao sam se đavolski teško.... Otvorio je vrata, vratio pištolj u futrolu{pokazuje stavljanje pištolja u futrolu }. “Drugovi...” reče, “U ime naroda vi ste uhapšeni.” Avnija je počeo da se tresu. Isak je bio hrabriji. Obukli su se, ključ od sobe sa dali meni.

Izašli smo: Isak, Ja, Avnija, Rajko Vidačić, moj šef. Njegov stric je bio sekretar Okružnog Komiteta komunističke partije Kačanika. Zaboravio sam mu ime, on je bio Vidačić; čini mi se Vida, nisam siguran. Kažem: “Isak, tako ti Boga...”, Isak kaže: “Zar ti nisu dali jednu brigadu Redžep, samo jedan vod, a? Rekoše: “Ne pričaj gluposti, đavolski teško se osećam, čuti tako ti Boga, Isak.” Otišli smo i zatvorili ih u jednu sobu sa slamom. Ja sam razmišljao: „Šta da radim ?”. Otišao sam i uzeo dva ćebeta iz njihove sobe i dao sam im. Da će Redžep Bunjaku, nakon godinu dana, 15 godina provesti ne na slami, već na betonu, nisam mogao zamisliti. (smeje se)

Sutradan došli su i uzeli ih. Uzeo sam jedan hleb i pola kilograma sira, stavio unutra i dao im. Kad smo se sreli u Nišu, tamo sam ih našao, u Nišu, oni mi rekoše: “Znali smo da ćeš doći , ali ne ovako teško.” (smeje se). Rekoše: „ Spasio nam je život onaj tvoj hleb, Redžep.” I posle, nastavljamo, period osnivanja Komiteta NDSH i hapšenje (KNDSH/ANDK – Albanski nacionalni demokratski komitet) .

Ljura Limani: Da, da. Ovo je znači bilo '45-te?

Redžep Bunjaku: Jesam li ti rekao da je razlog što su me prebacili u Uroševac bio telegram, jer sam znao napamet šifre, 30 slova. Jer svako slovo je formirano od dve šifre. Ali za mene je bilo u redu, za mene one nisu bile problem.Tako.

Ljura Limani: Znači vi ste prebačeni u Uroševac, promenili su vam položaj, automatski ste bili...

Redžep Bunjaku: E, u avgustu '45-te, nakon ovog slučaja su me prebacili u Uroševac.

Ljura Limani: Koji je vaš posao bio u Uroševcu?

Redžep Bunjaku: U Uroševcu sam bio na istom zadatku, sekretar. Ali sada kao sekretar Okruga u Uroševcu. Bejah u okrugu, sekretar Okruga u Uroševcu. Tamo je moj šef bio Vujsa Sekulović, student i kriminalac, koga je njegov zamenik, Jovo Bajat...

Ljura Limani: Jovo?

Redžep Bunjaku: Jovo Bajat. Moj *Načallnik*² je bio ... Ali Šukrija. *Načallnik* okruga, OZNE. Ali Šukrija, kasap Albanaca. Zatim je postao javni tužilac za Kosovo. I, osudio streljanjem na stotine ljudi.

Dan za danom...jednog dana kuca na moja vrata Jovo Bajat...da se kod mene nešto pokrene, da se napravi zokret od 180 stepeni, da se konfrontiram sa Jugoslavijom, uzrok je priča ovog Jovo Bajata, da je ubijao Albance. Jer do 9. maja, kada je kapitulirala Nemačka, ubijali i maskrirali su bez suđenja. E, nakon kapitulacije Nemačke, došla je naredba: "Nema više streljanja bez suđenja." Jedne noći, priča mi on „ ispružili smo smo žrtvu na leđa {širi ruke da bi pokazao položaj}, zakovali smo ga ekserima kao Isusa i motkom smo ga tako tukli po grudima da je krv šikatala do plafona, mi smo se osećali uzvišenim, padali u trans od zadovoljstva ubijajući Albance." Ja: "Bože..." mislim u sebi, "da li je ovaj čovek normalan, kakva je on zver?" Ali, kako da reagujem,...njihovu. Ušao sam u jazbinu zveri.. Pokrivao sam glavu ćebetom, plakao kao dete. Tu sam se zakleo u Boga i u davola da ću raditi protiv Jugoslavije.

U međuvremenu sam se razboleo i otišao sam u Skoplje, porodica mi je bila u Skoplju. Sreo sam se sa Kemajl Skenderajem. Njegov brat je bio moj blizak drug, od detinjstva, u jednoj mahali smo živeli. Išao sam da se interesujem za mog druga, njegovog brata, Aljuš se zvao. On je bio vojnik u Bosni. U međuvremenu, pročulo se, i on slobodno ...znajući ko sam, ipak, sam ja bio sekretar OZNE, jedne krvožedne institucije, bez ustručavanja je rekao da je u Skoplju formiran jedan Pokret za ujedinjenje Kosova sa Albanijom. Ne Kosova, već svih albanskih krajeva u Jugoslaviji sa Albanijom. Zasnovan , upravo, na dokumentu Ujedinjenih Nacija o pravu na samoopredeljenje. Tu smo se mi oslanjali.

Nakon jednog ili dva dana, ja sam opet otišao u posetu kod njega, i tu sam zatekao Hamdi Berišu. Ja sam ga poznao. Hamdi Beriša je imao ulogu koordinatora između Centralnog komiteta nacional-demokratskog pokreta Albanije i komiteta na Kosovu. A njegov otac i njegov brat su streljani '44-te, nakon bitke u Gnjilanu. Albanski dobrovoljci na čelu sa Mula Idrizijem napali su Gnjilane; nisu imali uspeha i povukli su se; kada su partizani ušli, napravili su veliki pokolj. Oko osam hiljada Albanaca su masakrirani tokom te '44-te. Među njima i otac i brat Hamdi Beriše. Interesantno je da su brata Hamdi Beriše, Esat Berišu, redkog intelektualca, diplomiranog pravnika, ali i člana Druge prizrenske lige; vi znate za Drugu prizrensku ligu koja je osnovana u Prizrenu, e, njemu su rasporili stomak bajonetom; napunili mu stomak žeravicom iz hangara koji goreo. Tako je umro. Ovaj Hamdi Beriša, kasnije je revidirao svoj stav, postao je komunistu u zatvoru i izašao je na stepenište i javno rekao: "Oca i brata sam imao reakcionare, zato su streljani." Ovaj Hamdi Beriša.

² Iz srpske reči, *načelnik*, šef, rukovodilac .

Ja sam se vratio u Kačanik, nakon što sam se malo oporavio. Vratio sam se u Uroševac. U Uroševcu, radio sam ovo-ono, i izašao sam iz OZNE kao bolestan od tuberkuloze. Pretvarao sam se da sam bolestan od tuberkuloze. Inako nije mi bilo ništa. Izvršen je premeštaj. Sekretar okruga je pismeno tražio moj premeštaj u OZNU Makedonije. To pismo sam uručio, a on, *naçallniku*, načelnik, mi reče: “Hoćeš li da se vratiš u Kačanik?”, “Da, vratio bih se ” rekoh, “Jer je tamo čist vazduh, a ja sam bolestan.” “Dobro.” reče. I vratio sam se u Kačanik Tamo sam postao glavni šef Sekcije (odeljka) unutrašnjih poslova u Kačaniku. I neki moji drugovi, za koje nisam znao, bili su se povezali sa Centralnim komitetom Skoplja, NDSH, Pokreta. Jednog dana je došao Hajrush Orlani (Hajrush Orllani), “Redžep...” reče, “Danas ćemo se skupiti da formiramo Komitet NDSH-a za Kačanik.” Ja sam jedva to čekao. Okupili smo se, sedmorica. Raspravljali smo, napravili program, izbrali forum Okružnog komiteta NDSH-a za Kačanik.

I, nakon tri-četiri meseca, Hamdi Berisa je došao u Kačanik. Ja nisam znao da je on u ilegali. Da mi je rekao: “O more’...” ja bih se čuvao. On je prespavo kod mene u Kačaniku dve-tri noći. I, igarali smo i fudbal s njim, bez ustezanja. Trećeg dana sam ga ispratio na voz; tu su ga sačekali, uhapsili su ga. Ja ništa nisam znao. Vraćam se, znam da je Hamdi Beriša otišao u Uroševac, u Gnjilane i u Prištinu. Nakon jedne ili dve nedelje, ja sam pričao s njim o tome da mi nabavi nekoliko metaka jer sam imao pištolj , ali bez metaka. Samo dva metka sam imao u pištolju. On mi reče: ja ću ti ih dati kod Lazar Josipija (Lazër Josipi),” brat Katarine Josipi, glumice. Sa njim sam bio u kontaktu. I ja dođem. Kuku, kada me video Lazar: “Hajvanu, šta radiš?” Rekoh: “Šta te snašlo, šta ti je?” Reče: “Uhapsili su Hamdi Berišu!” Auuuu {spušta pogled}! Reče: “Beži brzo!”

Nisam čekao da mi dvaput kaže. U voz, pa u Kačanik; obukao sam se i otišao sam za Skolje, sa namerom da pobegnem u Grčku. Ali moja veza, ...bio je jedan očev prijatelj, Mehmed Ali Gaši iz Gnjilana, nalazio se u Beogradu. Ja izgubih veze. Srećem se sa Azem Moranom. Azem Morana je bio sekretar Centralnog komiteta albanskog nacional-demokratkog saveza, Albanskog nacional-demokratkog pokreta. Kod...blizu Vardara. Pozdravljam ga ja, vidim, kao da je izgubljen.. “Azem...” rekoh, “Šta ti je?” “Redžep,” reče, “Uhvatili su Hamdi Berišu, pošto on poznaje UDB-ine torture on će priznati sve. Rekoh: “Šta da radimo? Da pobegnemo?” “Ne!” reče, “Ja neću bežati Redžep.” reče, “Ja ću svoju sudbinu vezati za moj narod; ali mi smo započeli, stvorili smo teren, jednog dana će izaći na videlo naš rad; za sada smo izgubili rat.” Mislim se ja: kada Azem Morana ne beži, zasto da bežim ja? Vraćam se. Te noću su me uhapsili. Jedva su čekali. Tražili su me svugde, ali me nisu našli.

I ja sam sam se našao....bio je 15 avgust, ne 16 avgust, kada su me uhapsili. Petak. Bio je Ramazan. Ja u letnjim pantalonama, u jednoj košulji kratkih rukava. Mesec avgust. Šetajući, priđe mi jedan, i reče “Bunjaku, da te pitam nešto.” To pitanje je trajalo gotovo 15 godina i 25 dana, uhapsili su me.

Pet meseci sam bio bez cipela, bez čarapa, bez, bez dušeka i bez jorgana. Sa onom košuljom kratkih rukava proveo sam zimu, dok nisam došao na 20 kila. Imao sam sreće...izgubio sam sebe. Moja sreća se zvala neki Esat Ljubišta – upoznao sam ga’45-te. Sudili su nekom Šaban Smiru, zvali su ga kontra-četnik. Bugari su bili osnovali neke oružane jedinice protiv partizana. Zvali smo ih kotra-četnik. Protiv srpskih

četnika. I, sećam se, bio sam prisutan kada se sudilo Šaban Smiri. Okupili su se Srbi, po običaju. Vikali su : “*Smrt! Smrt! Smrt!*” Ustao je Šaban Smira... ovaj Esat Ljubišta; imao je jedan mantil plave boje. Nikad ne mogu zaboraviti! “*Šta se...?*” većeg junaka nisam vidio. Reče: “Šta vam je uradio ovaj čovek? Kako vas nije sramota! *Smrt, smrt!* Samo ste dobro od njega imali.”

E tog čoveka su mi doveli u moju sobu. Ja sam bio u ćeliji. Ja bez svesti. I, rekli su meni: “Ti živ izaći iz zatvora nećeš!” I stvarno, ja sam bio mrtav. Da nije bilo Esat Ljubište i Boga koji je poslao Esat Ljubištu, ja bih bio mrtav. Ja sam čuo da me je on držao u krilu i plakao. On me nije poznavao. Ja njega da. “E, moj sine! Tatin sokole, šta su ti uradili! E, moj sine!” I njegove suze niz lice {prelazi rukama preko lica}. Budim se, gledam ga. I on, svoju hranu mi je davao, malo pomalo me je hranio; hvata me pod pazuhom i uči me da hodam. Za dve nedelje ja sam se podigao na sopstve noge. Nakon mesec dana oslobodili su Esat Ljubištu, a ja sam se izlečio. Od njegovog hleba, zalogaja od njega.

Interesantno, onog dana kada su ga oslobodili, noć pre toga, sanjao sam : dolazi stražar, i pita : “Kako se zoveš?”, “Esat Ljubišta.”, “Uzmi stvari i izađi napolje.” Još sanjam, kada dolazi stražar, pita ga i izvodi napolje {smeje se}. Interesantno! On i Bog što sam ja danas živ. Napunio sam 87 godina, zahvaljujući tom Esat Ljubišti. Bog blagolsovio njega i njegovu porodicu! Koristim priliku.

Ovaj ... ovaj period...posle možemo da nastavimo o tome kada sam došao u Prištinu.

Drugi Deo

Ljura Limani: Pre nego nastavimo o tome kako ste došli u zatvor u Prištinu, htela sam da vas pitam o tome da li su vas mučili kada...u stvari kada su vas uhapsili u Kačaniku?

Redžep Bunjaku: Pa... Ljura, njihova tortura je bila zima i glad. Mi smo imali 150 grama hleba i jednom vrela voda. Ne neko jelo, samo vrela voda. Sa tom vodom...bilo je to voda i za pranje lica i tela. Moje telo nije osetilo vodu za sedam meseci. Prostri i pokrij se bez jorgana i pokrivača. Računajte sada, čovek kaže : “Hajde sad, veliki posao!” Nek proba neko leti, ne zimi. Nek spava na dušek, ne na daskama i na betonu, bez pokrivača i posteljine, da li će izdržati ili ne. E, ja sam 15 godina tako idržao. Ali, skoro sam kapitulirao. Normalno! I telo, organizam ima svoje granice. Ali bio sam mlad! 18-to godišnjak! Preživeo sam nekako. Ali, ponavljam, zahvaljujući Esat Ljubišti i Boga- Bog koji ga je poslao u moju sobu. Jer ja bih bio mrtav.

I nako što su obavili formalnosti, sakupili su nas. U međuvremenu, prvog dana kada su nas sakupili, došao je šef UDB-e za Kosovo. Kada me je video...jer me je poznavao, rekao je: “Šta ćeš ti među ovim poštenim ljudima, bre, ti, zakleti neprijatelju Jugoslavije? Marš, u samicu! Stavili su me, normalno, u ćeliju, odvojili su mene. Moje drugove su odveli u Gnjilane, u Okružni sud, mene na vojni sud u Prištinu. Nakon sedam dana, prvog februara, 7. februara su me izveli pred sud. I, tokom jednog dana su me osudili na smrt. Stavili su mi lisice na noge, bez javnosti. Ali jedan detalj! Suđenje je bilo....suđenje bilo tajno. Tajno. Bez javnosti.

Ali otac me je video. Došao je bio da mi donese hranu, video me je kada su me odvodili i iza...ja nisam znao da su njega pustili unutra.

Kada su me osudili na smrt, pitao me predsednik suda: "Jesi li zadovoljan?" Na smrt me sude a ja zadovoljan! Ja ih pogledam preko ramena { okreće glavu}. Kada sam primetio oca- Uuu, normalno, presekao sam se. Bilo mi je teško, roditelj. Rekoh: "Ja sam zadovoljan. Sada pitanje za vas: da li ste vi zadovoljni?!" I nastavih: "Molim vas, da li mogu videti mog oca?" "Da" reče, "Grljenje ne!" "U redu." rekoh, "Znam." Približio sam se ocu, on plače. Roditelj, normalno. Rekoh: "Ne plači čoveče!", "Jer ne pristaju tebi suze. Imaš još dvojicu lavova." Jos dvojicu braće. "Ah, sine moj!" reče: "Da sam na tvom mestu i ja bih slično govorio. Ali sam roditelj!" Nikad ne zaboravljam ove reč. Ja nisam bio roditelj. Eh!

E, kad sam se vratio iz suda, odmah me je mađup čekao sa lisicama. Lisice iz vremena otomana. Jedanaest kilograma teške. (ćuti). Okovao me je klinovima. Verujte, uvlači klinove i plače. Kada sam sa okovima ušao u sobu, znali su da sam osuđen na smrt. Došao je jedan čovek i reče: "O, Bunjaku, bre, nosi ih časno!" Rekoh: "Koliko god mogu čoveče, nosiću ih časno". S vremena na vreme...Vrhovni vojni sud je potvrdio presudu na smrt. Došao je tužilac i reče: "Šta misliš?" Rekoh: "Šta imam da mislim, vi to znate!" "Da" reče, "Na smrt, ponovo!"

I, došlo je vreme da me streljaju, normalno. Bili smo petorica osuđeni na smrt. Bio je Mula Ramadan Govori, jeda hodža. Oko četrdeset godina. Bio je Isuf Visoka, nećak onog Visoke, poznatog u našoj istoriji. Abdurahman Grguri (Abdurrahman Gërguri), Sabit Čazim Laštica i ja. Petorica smo bili.

Kada su se približili dani za moje streljanje...očekivali smo svakog dana, došao je jedan starac. "O, Bunjaku!" reče: "Davno se nisi okupao. Hoćeš li da se kupaš?" Ja sam pomislio da oni žele... da mi prođe vreme. Da ne mislim, da ne budem okupiran streljanjem. Reče: "More čoveče! Ovaj nije sedam meseci video vodu." "Kako da se umivam sa okovima na nogama?!" Reče: "Oo, nemoj se brinuti za to."

Ljura, da su mi rekli: "Idi kući, skidaj se", ne bih znao, tako mi Boga! Ali ovaj narod oduvek je živeo u okovima; i, ipružio sam noge, za 15 minuta sam bio go. Samo okovi na nogama. Sada i go! Vodili su me sa jednim ćebetom na ramenima, vodili su me WC, kupatilo nismo imali. Okupali su me hladnom vodom. Opet su me obukli... onda sam se setio zašto insistiraju da me okupaju. Kao muslimana, da ne idem na streljanje neokupan. I ja kao mlad sam to rekao. Plakali su starci od 70 godina, glasno ričući, aja,aj, aj. Ja sam bio 18-togodišnjak! "Ljudi, nemojte bre! za inat (smeje se) stražara " Tako, Prezidium mi je uz jedan glas više, oprostio život.

Ljura Limani: Ko?

Redžep Bunjaku: Prezidijum Jugoslavije. Predsedništvo, zvalo se Prezidijum. I Albanija je imala tu instituciju. Ovo je bila treća instanca, zadnja instanca je bio Maršalat. Tito. Tu si video.... Ukoliko Prezidijum potvrdi presudu, imao si pravo i na jednu molbu Titu. Ikoliko prihvati. Ali je mene Prezidijum... kao mlad, naravno. Ali, u međuvremenu, ne samo moja mladost koja ješto kaže Seljman Aliu: "Bio je human režim, oprostili su ti život!" Ne, njihov humanizam, u međuvremenu su uhapšeni Đon Sereči (Gjon

Serreći), Ajet Grgurri, Uk Sadiku, Osman Bunjaku. Ovi ljudi su vodili Pokret, prema direktivama Centralnog komiteta Skoplja. Normalno! Ali, ovde u Prištini, na Kosovu, oni koji su vodili Pokret, oni su uhapšeni i streljani, nama su poklonili život. Smrt, kako su govorili stari, smrt njima, život nama.

U aprilu '47-te, prebacili su me u Niš. Tu sam ostao dvanaest godina, u Nišu. Kasnije, na molbu mojih roditelja, u Idrizovo, jer su mi roditelji bili u Skoplju, Niš je bio udaljen 200 km, ovde mi je bilo bliže. Taj šef UDB-e, reče "Da ih oslobodimo! Idi i kviri i makedonske Albanace. Ne, ovde, ovde ćeš ostaviti kosti!" Ali, oslobodili su me nakon 12 godina, došao sam u Idrizovo, 59-te. Tamo sam, čak, našao moje drugove. E ovo mogu...u sledeći period ...U Nišu, šta da ti kažem! Dvanest godina! U tih dvanaest godina, tri sam proveo u izolaciju. Tačno tri godine; april '52-te – april 55-te. Kao opasnog su me držali u zatvoru, u izolaciji.

Nakon tri godine, dođe jedan čovek, uđe unutra...ja ustajem; Raportiram, jer je takvo bilo naređenje: "Ja, osuđeni Redžep Bunjaku, predstavljam se taj i taj, matični broj, taj i taj." "Ostavi to", reče, Imaš li rešenje za izolaciju?" Rekoh...nisam imao pojma, kakvo rešenje! Rekoh: "Ne!" Obraća se stražarima, oni su bili tu: "Kako...nema rešenja", "Kako nemaš?" "Izvinite", rekoh, "Skim pričam?" "Ja sam novi direktor."

Došao je bio iz Sremska Mitrovice, gde je bio zamenik direktora, tamo su uslovi bili mnogo povoljniji. U Sremskoj Mitrovici. Jer su tamo bili i zatvorenici, strani državljani. Bilo je Nemaca, Mađara...Reče: "Uzmi robu i izađi napolje!" Ja nisam ništa imao! Robu, ništa! (smeje se). Kako su me bili uzeli u ćeliju, tako su me poslali, tri godine. Samo smo tamo imali krevet. Krevet smo imali, sa slamom i jedno ćebe. To smo imali. Ja sam tog dana izašao. Kada je on izašao, ugleda četiri čoveka, malo dalje, pa reče: "Ko su ovi?" pita on stražare. "Oni su aktivisti!." "Kakvi aktivisti?!" Kaže: "Radi revidiranja stavova", "Marš na posao, kakvo revidiranje stavova, kakvi aktivisti!." Oni su stvarno bili aktivisti.

Da vam kažem, ovaj sistem je doneo neki Daut Feka iz Golog otoka u Jugoslaviji. U tom Golom otoku su bili komunisti. Bila je to jedna divljina. Zato se i kaže Goli Otok. Tamo su bili svi komunisti, svi visoki oficiri. Dok smo mi nacionalisti bili po zatvorima u Nišu, Požarevcu, u Sremskoj Mitrovici. Bili su aktivisti, terali su te da revidiraš stav i da postaneš lojalan Jugoslaviji. I ako nešto kriješ, nešto što nisi priznao na sudu, sada budi iskren. E ti su bili aktivisti. Bio je, na žalost, i sin Ise Boletinija, Kaplan Boletini. Jedan od aktivista! Hamdi Beriš, kome su ubili oca i brata. Neki Miloš Čalasan, srpski četnik koji je ubijao ljude testerom. I jedan koji je ubio rođenog oca, Boško Šlukić. Ova četvorica su bili aktivisti. E, kada je došao on, direktor, on ih je rasturio. (smeje se se).

Ja sam bio svaka dva meseca u izolaciji, voleo me je onaj predsednik...direktor...zamenik direktora zatvora, šef UDB-e, u stvari, šef UDB-e je bio Milorad Obrenović. Nikad mu ne zaboravljam ime. Idiot. Jednog dana je došao, ja u izolaciji, reče: "Šta gubiš život zbog jednog miliona bednih ljudi, za Albance?" Za moju nesreću, ja sam bio pročitao jednu knjigu pre nego što su me poslali u izolaciju, od Dolores... ovaj

od Tomas Masarika³, osnivača moderne Čekoslovačke. On je bio uzeo ime ...prezime svoje žene. Žena mu je bila Amerikanka. Tomas Garik. Naslov knjige je bio "Zapisi Tomasa Garrika". Ja navodim: "Veličina čoveka, kao i veličina jednog naroda, ne meri se milionima, već količinom vrlina koje pojedinac ili narod ima" On reče: "Ovo je marksistički stav." Ja, onako drzak, reko: "Marksizam nema nikakve veze sa ovim. Ovo je rekao Tomas Masarik, u svojoj knjizi 'Zapisi Tomasa Garrika'. "Bando jedna!" – i zatvori vrata.

Nakon pet minuta došao je stražar i pozvao me : prebio me je tako, Ljura,...ovde {pipa vrat rukom, sa obe strane}. Tu sam izdržao nekako, ali kad me je uhvatio za glavu, i...udario u zid {opisuje lupanje glave o zid},onda sam se načisto izgubio. Uhvatio sam mu obe ruke i reko: "Još jedan put me udariš, zadaviću te ovde, bre idiote!" Odgurnuo sam ga. Mnogo sam rizikovao. I onako sam bio gotov, makar da idem kao čovek. (smeje se). On se zbunio, ostavio me je. Ja sam se vratio. Ja sam štrajkovao, osam dana nisam jeo hleba, misleći da neće imati milosti i da će me prozvati zbog štrajka.

Moja sreća, dođe neki oficir Jugoslovenske armije. Pokušao je bio da pobegne u Bugarsku, uhvatili su ga na granici i osudili na 20 godina robije; daveli su ga kod mene, na izolaciju. On me gleda, gleda, devetog dana mi reče: "Bunjaku, mislio sam da si pametan čovek, ali si me iznenadio budalaštinama!" "Zašto bre?" reko, "Ako budeš umro, ko će ustanoviti od čega si umro? Jesi li pri sebi? Čuvaj zdravlje, izadi i piši što si doživio od ovih idiota."

On je bio inforbista⁴, ne znam da li znaš šta je bio Inforbista? Komunistička partija je bila izolovala Jugoslaviju kao reakcionarnu. Uverio me je, i ja sam počeo da jedem. Nakon tri godine su me oslobodili iz izolacije, ali pre izolacije sam bio...bili su osnovali jedan disciplinski bataljon, jedno šest meseci. Radili smo 16 časova dnevno. Kao kaznu, kao kažnjenici. Jedini sam Albanac bio u tom bataljonu. Ja (nerazumljivo) u svakoj čorbi (smeje se). Tu sam doživio, jer su čak tu ...u međuvremenu su ih doveli...ovo je bilo'49-te...doveli su neke Albance iz Albanije, koji su pobjegli iz Albanije, i, doveli su ih tu, u zatvor. Saznali su ko sam, i dogovorili smo se da pobjegnemo. Ali, zahvaljujući jednom koji je imao veze sa zatvorskom UDB-om, oni su nas... bili su informisali, oni nas pokosiše mitraljezima. I to se prekinulo, nismo to radili. Zaustavili smo se, nismo pobjegli. Zatim sam došao u Idrizovo. U vreme zatvora u Nišu, bilo je...svaki dan je, normalno, imao svoje detalje, svoju važnost. Dvanaest godina! Ali ovi, neki od najupečatljivijih detalja.

Bio je neki Svetko Stelić, iz Zagreba. Ove su zvali *subotarima*, jer nisu radili subotom. Adventisti... sad ih zovu Jehovini svedoci. Ne znam da li ste čuli za njih? Jehovini svedoci. Oni ne uzimaju oružje, ne žele rat, oni su samo za mir. I stanem da popričamo jednog dana, i ubeđujem ga da nije vreme još za to, da se čitav svet naoružava, i da nema druge nego da se naoružamo i da ratujemo. Da vaše vreme još nije doslo. Čovek još nije postao svestan da je ubijanje čoveka zločin. Pričam ja tako čitav sat, veruj mi usta su mi se osušila. Reko: "Svetko, šta ti misliš?" On je pričao polako: "Bunjaku, sve ovo sto si mi pričao, ovde će da

³ Tomáš Garrigue Masaryk (1850-1937) česki političar, sociolog i filozof, koji je bio osnivač i prvi predsednik Čekoslovačke.

⁴ Komunisti koji su podržavali Sovetski Savez protiv Jugoslavije

uđe, ovde će da izađe {rukom pokazuje na uši}.” Ja: “Ha, ha, ha!” “Šta je bilo, bre?” Ja: “Čitav sat pričam, usta mi se osušiše, a ovaj hajvan...smejao sam se.” (smeje se) Bilo je slučaja , rekao mu je bio direktor: “Radi samo jedne subote, i slobodan si!” Sačuvaj bože, nije radio. Ne.

I kada su me jednog dana poslali u ostavu (podrum), bila je ispod stepenica. Ona je bila nula, kako su zvali tu ostavu. Nije imala ni prozora, samo jenda vrata. E, ulazio si, ali nisi se mogao okretati. Jer su ti stepenice smetale. Čim sam ušao nagazio sam na nekoga. Kažem: “Ko je bre, ko si?” “*Ja sam, Svetko.*” Kada, šta je bilo...lupam vrata: “Bam, bam, bam!” Dođe stražar: „ Šta je banditu!” Rekoh: “Šta mu se desilo, bre?” On je radeći napolju, sunce, verujte koža mu se gulila. Vlaga dole, nigde nije on mogao, bila je vlaga. Rekoh: “Vidi bre, ovo ni Nemci ne bi uradili. Molim vas direktora ili ...opet ću štrajkovati. Nešto ću uraditi.” Zvali su direktora; dođe direktor. Rekoh: “Vidite...” Bio je neki Mišo Vosiljević...bio je partizan, ovde je izgubio ruku {hvata ručni zglob leve ruke}. Partizan '41-ve. Ali je bio mnogo pravedan. Oslobodio nas je, i mene i njega. Poslao nas je u drugu ćeliju. Reče: “Nisam znao, izvini!” Da se mene direktor izvini! Ja sam bio već poznat. Ovo su neki detalji....drugo...

Ljura Limani: Samo da mi još jednom objasnite. Jer si spomenuo ove aktiviste...Kakav je to sistem aktivista bio koje je direktor sklonio? Kako je mogao?

Redžep Bunjaku: Ljura, ti aktivisti su bili tu da nateraju zatvorenike da revidiraju stavove, da budu lojalni prema Jugoslaviji. Ili, ako su nešto zataškali tokom istrage, da sad kažu. Imali su uspeha. Jer su tukli zatvorenike, tukli su zatvorenike. Ama, verujte vrisak zatvorenika iz zatvorskih ćelija bi se čuo do neba?! Tukli su ovi idioti ljude, zatvorenike.

Ljura Limani: Znači oni su sami...

Redžep Bunjaku: Zatvorenici su tukli zatvorenike...da li su imali privilegije..imali su jednu sobu punu hrane, koju su oduzimali drugim zatvorenicima...cigare, hljeb, slatko...imali su punu sobu na raspolaganje. Bila je parola: “Zadavi neprijatelja ..., najviše 14 dana u podrum.” Nije ti sudio sud. Samo 14 dana u podrumu.

Jednog dana,evo i jednog interesatnog detalja. Jedno dve godine, '52-ge i '53-će su nas hranili sa ostacima fabrika Juhor iz Kraljeva. Sa svinjskim ostacima (ćuti). Dve godine, '52-ge i '53-će. I ja sam bio u izolaciju. Bez paketa. Normalno, kost i koža, slab. A mene su svaka dva meseca kažnjavali po 14 dana u podrumu, u betonu. Normalno, bez dušeka bez pokrivača bez prostirke i pokrivke. Ali da bi sebi olakšao, jednu cipelu sam ostavljao ispod jedne noge, na drugoj sam sedeo. A u Uroševcu ne, nisam imao gde. Ovde, nekako...nisam se mnogo brinuo u Nišu. Ali ovde u Uroševcu je bilo mnogo stravično.

I u moju sobu, u moj podrum, doveli su jednog dreničanina, čim su ga doveli u zatvor. On, normalno, nije znao sta je glad. Nije uzimao one ostatke. Verujte Ljura, bio je ...svinjski papak u blatu. Časti mi! Svinjsku kožu, oguljenu, svu umazanu blatom. Svinjsku njušku sa prstenom. S time...stime su nas hranili. Svinjski ostaci! Ali, meni se posrećilo. Zašto?! On nije uzimao hranu. Drugi su retko uzimali od naših. Samo oni koji

su bili gladni. I ja mu kažem: “O brate...vidiš u šta sam se pretvorio. Kost i koža! Jel mogu da uzmem?” On mi reče: „Izvini, tako ti Boga,!” I on...ja po dva tanjira svinjskog mesa.

Uzimao bih tu masnu kožu, ovako sam radio {prinosi ruku ustima}, malo po malo, šta je ostalo. Petnaestog dana, napunio sama ja 14 dana u podrumu, penjem se stepenicama. Meni u susret ide onaj koji me osudio. Šef UDB-e. Milan Obradović. Pita me: “Ko si ti?” Ja mislim da se on šali, časti mi. Rekoh: “Što se sprdate sa mnom?!” “Ko si ti, bando?” I, opsova me on, onako kako Srbi zanju da psuju. “Bunjaku.” Kad je ovo uradio {uhvatio glavu obema rukama}. “Komandire! Komandire!” Zvao je stražare. Oni trčeći. “Dobro, bre, idioti, gde je ovaj bio? Je li on bio u senatorijumu ili u podrumu?! Idioti!” Ja nisam primetio da sam se popravio, od svinjskog mesa (smeje se). Napravio sam rezerve jedno šest meseci u izolaciji, posle sam nastavio, zahvaljujući svinjskom mesu (smeje se).

(Tišina). Ovi su interesantni detalji. Ja sam...mnogo sam patio. Albanci, pogovo zbog slabog ekonomskog stanja..., razlikovao se *šiptarski paket* od srpskog paketa. Albanci su dobijali hleb, pola kilograma šećera, nekad da, nekad ne. Srbi su dobijali svinjsko meso, čokolade ili slično. Bilo je strašno! Siromaštvo je učinilo svoje. Glad. Bilo je ljudi kojima nije imao ko slati paket sa hranom. Ja, kažem, tri godine nisam dobio paket. Samo jedan paket sam dobio. Jer, svaka dva meseca onaj šef UDB-e me je kažnjavao nedobijanjem paketa. Kazna je bila 14 dana u ostavi, podrumu, na patosu, bez jorgana i pokrivača. Dva meseci bez paketa. Dva meseca bez pisanja kući i bez kantine. Imali smo kantine u zatvoru, imali smo pravo da kupujemo cigare. Ili bi, neki put, kupili jabuku ili nešto. Nikakvu drugu hranu. Hleb ne, normalno. Jer i ionako su me kažnjavali svaka dva meseca. Za 36 meseci dobio sam samo jedan paket. Bio sam se napravio kost i koža, sasvim normalno. Dok nije došao direktor i oslobodio nas je. Sreća! Promenili su onog direktora.

Ljura Limani: Koje ste godine oslobođeni i šta ste radili nakon toga?

Redžep Bunjaku: Štrajk?

Ljura Limani: Ne, kada su vas pustili na slobodu. Kada ste izašli iz zatvora?

Redžep Bunjaku: Ne, onda sam došao u Idrizovo, Ljura.

Ljura Limani: Gde?

Redžep Bunjaku: U Idrizovo sam došao, '59-te, na molbu mojih roditelja, prebacili su me u Idrizovo. Tamo...sam imao i jedan..zaboravio sam jedan detalj. Moj rat u Nišu je bio da pričam albanski sa roditeljima. Ali je naredba bila da pričamo samo srpski, a ja nisam pričao srpski. Nisam mogao sa svojom majkom da pričam srpski, Ljura. I majka je plakala, sirota. “Aman, samo da te vidim Redžko!” Jer Redžko me je ona zvala. “Majko, izvini, halali me, ali ne mogu da s'tobom pričam srpski!” I, normalno, čim bi se vratio, oni bi me kaznili 14 dana u podrumu, pa, pa, pa. Jedno četiri ili pet puta je tako bilo, dok ih nisam naterao da dovedu jednog policajca, Albanca, i da onda pričamo na albanskom.

Kad sam došao u Idrizovo, prilikom prve vizite...i o prvi put sam seo kao čovek na stolicu, sto između, naspram mene roditelji na stolicama. Pričao sam sedeći. Dvanaest godina u Nišu, bila je slična štali za životinje, Ljura, jedna greda kao u štali gde se vežu životinje. Jedna s ove strane, jedna s one. Jedva da smo se držali za ruke. Galama! Ništa nismo mogli čuti. Dok ovde sam, po prvi pu, seo i začudio se, Idrizovo. I ja sam pričao na albanskom, normalno. Stražar iza mene : “Zboruvaj makedonski!” Ja makedonski nisam znao. Jer na Kosovu...zatim u zatvoru, sve na srpskom. Samo sam ga pogledao. Majka: “Redžko, nemoj i ovde započinjati!” Molila me, znaš kako. “Majko,” rekoh, “Govori ti!” Sada se ovaj čudi, nije imao takav slučaj. Ja sam pričao kao sam pričao i pravo kod direktora. Taj direktor: “Šta ti misliš? Nije ti ovo Niš.” “Za mene,” rekoh, “je Jugoslavija. Ja ne tražim ništa. Moje pravo je da govorim maternji jezik. Kada Ustav dozvoljava, molim vas ne pravite mi i ovde problem. “E, bando, nemoj , jer nisi više u Nišu....” i nešto drugo. Ali me nisu kaznili. Sledeći put su doveli neke Albance iz Reke, Gostivara, koji su slovenizirani, ali još govore albanski, te smo pričali na albanskom. I tu sam probio led. I u Idrizovu..

A u sobu gde su me poslali našao sam grupu NDSH-ista iz Skoplja, Tetova i Gostivara. Svi su bili intelektualci: bio je Raif Malaziu, filozofski fakultet; Adnan Agai, nastavnik; Šerafedin Agai, njegov rođak, sudent arhitekture; Nadžip Purta, profesor francuskog; Abaz Dukađini, student engleskog; Ešref Hodža učitelj. Kasnije su doveli i Hamz Šalju. Bio je jedan veoma inresantan period sa Hamz Šaljom. Bio je tu jedan ambijent, stvarno...bila su dva špijuna za koje nismo mnogo marili. Svaka soba je imala svoj toalet, živinite ve-ce [WC]. Tako, imala su vrata. Odvojeni. Jednog dana, dođe Abaz Dukagjini i reče: “Redžep, čuli smo ko si, želeli bismo da se družiš sa nama”. “Abaz, vrlo rado; da li stvarno znaš ko sam ja? Nadrljaćete zbog mene” rekoh. “Znamo, zato želimo da budeš u našem društvu.” I ja sam počeo da se družim s njima.

Nakon tri ili četiri meseca doveli su Hamz Šalju. Hamza reče: “Kaplan Resulji je u tranzitnoj sobi.” Jer, kad dođeš u kazamat, jedno dve nedelje provedeš u tranzitnoj sobi, da se navikneš na kućni red, zatvorski red. Da pročitas kućni red i da se prilagođavaš. “Ali, kažu da nije Albanac.” Reče. Kaplan Resulji. A za moju nesreću, ja sam bio pročitao jednu njegovu priču u Nišu. „Pogača“. Svidela mi se imaginacija tog idiota. Taman vidio, sad se vidi da je idiot. Sve, ukratko: partizani ulaze u jedno selo. Jedan ulazi u sobu, prilazi odžaku, ono toplo. I uzme jednu toplu pogaču i savio u torbu. Jer je narod bio pobegao. Iz straha, izdaje se naredba da se polazi. Putem, tokom odmora, on pozvao svog druga i reče: “Dođi, uzeo sam jednu pogaču. Našao sam je u onoj sobi“. Pokušavaju da je polome, ne mogu. Pokušavaju, a ono...cigla, pogača od cigle. Stara cigla. (smeje se).

I za nesreću, doveli su Kaplana kod nas. U sobi u kojoj sam ja bio. Soba broj 21. Ja ga nisam poznao. Ešref Hodža, njegov brat, Mehmedali Hodž, bio je pesnik, u Skoplju, poznao je Kaplana. Kada je ušao, pozvao me je : “Redžep, dođi!” vidim jedan malecki. “Izvoli Ešref?” “Upoznajem te sa Kaplan Resuljijem.” Ja: “Ti si Kaplan, a?” “Zašto?” reče, “Jer mi nešto fali?” rekoh: “Ne, bogami.” Čim to rekoh, veruj mi odmah sam ga uhvatio i sproveo u jednu ostavu, blizu lavabo, zaključio vrata i rekao: “Kaplane, kada si došao nisi imao izbora. Imao si samo jedan put. Za izlazak imaš dva puta: jedan je časni put, drugi put je put sramote. Ako biraš put časti, patićeš..” Imao je da odsluži još jednu godinu kazne, jer je bio osuđen na

jednu u po godinu. Rekoh: “Radićeš teške poslove, progoniće te, možda će te kazniti kao što su nas kažnjavili, proganjali, ako izabereš put srama, onda imaš dvojicu drugova u našoj sobi.” “Ne,” reče: “Ja sam sa vama.” “Razmisli dobro”, rekoh. I stvarno on, nije se odavajao od nas Ljura. Za godinu dana on se nije odvojio od nas. Ali on nikad paket sa hranom nije dobijao. U Idrizovo. Mi smo ga hranili, delili smo zalogaj. Adnan Agai, Esref Hodža, ja...

Sa ovim što smo imali, što smo dobijali u paketima, mi smo ga hranili. Čak se bio napravio kao foka, zvao sam ga tuljan, debeo, pun sala, tako se napravio...I izašao je; dobar je bio kod mene; dve nedelje je spavao u mojoj kući, kada je izašao iz zatvora. Ja nisam znao u kakvom bednom stanju su moji, iako smo mi čitali novine, Ljura, mislili smo da ulicama Jugoslavije teče samo med i mljeko. Kad sam izašao iz zatvora, jedna soba: roditelji, brat, sestra i ja; jednu sobu smo imali svi, poludeo sam.

Ljura Limani: Koje ste godine izašli iz zatvora?

Redžep Bunjaku: Molim?

Ljura Limani: Koje godine ste izašli?

Redžep Bunjaku: '61-te sam izašao iz zatvora. Čak je interesantno, u nedelju dođoše roditelji, i otac kaže: “Redžep, nisu merili paket sa hranom”. “Paket, tako su hteli baballar [oče]”. Sutradan, ja na posao, zovu me kod direktora. Ja sam se bio posvađao sa jednim srtražarem i pomislih da ću dobiti izolaciju, đavo je pojeo (smeje se) i spremio se ja. Kad sam otišao, jedan stražar mi reče: “Idi uzmi robu i dođi ovde”. Robu, opet, rekoh, u izolaciju. “Ne,”reče, “predaj robu”. Rekoh: “O čemu se radi, bre?”, Reče: “Oslobođeni ste”, “Šta?”, “Slobodni ste”. Nisam verovao; sutradan sam izašao; ostavio sam paket sa hranom drugovima. Uzeo sam svesku, imao sam jednu svesku za beleškama iz elektrotehnike; izašao sam. Jedan Makedonac, odmah čim smo izašli napolje, je uzviknuo “Oh, sloboda!” i pao u nesvest. Ja rekoh: “Koliko je bre, ovaj bio u zatvoru?”, “Šest meseci”, “Šta? Šest meseci, ja za 15 godina nisam iz zatvora izašao!” (smeje se). Vala... interesantno, on se onsesvestio, ja sam se ispružio, kukuruz samo što je sazreo, septembar, prvog septembra sam izašao. Ležeći na leđa, posmatram nebo, još ne verujem da sam slobodan.

Kad je došao autobus, popnem se u njega, imali smo malo para kao naknadu za rad. I ne znam...u moju kuću sam stigao na pazarni dan, tamo se nalazi onaj most, ne znam da li je bio u Skoplju ili na izlazu iz Skopja. Tu se nalazila moja tetka, tu pred je prolazila reka, Serava su je zvali, rečica jedna. Kada sam naišao na reku, nastavio sam u tom pravcu put kuće. Otvorio sam vrata, vrata zaškripila: majka, otac, sestra i jedna moja rođaka su lomili orahe, za preživljavanje. Ljuspice su čuvali za potpalu, orahe su prodavali za pare. Ne znamo koliko kilograma, ne sećam se. Otac kaže: “Ko je na vratima, bre?”, a majka kaže: “Deca, sigurno”. Ja se nasmijem i uđem, bez ustručavanja. Kada me je videla majka...ja sam mislio da će poludeti, tako mi Boga, da. “Majko,” rekoh “hoćeš li prestatu ili se vraćam?” “O,” reče, “sine, dosta su bile 15 godina kako nisi bio”; zagrlio sam je.

E sad problem Otpora. Kada sam video kakav je život mojih, da ne daju da radim, ne daju mi ličnu kartu. Tako mi Boga, Ljura, otišao sam kod šefa UDB-e u Skoplju. Rekoh: “Vidite, ili mi nađite posao, ili, tako mi

albanske bese (časna reč, zadata reč kod Albanaca) napraviću neki belaj, da ćete me zapamtiti dok ste živi”.

Ljura Limani: Jedno- šta ?

Redžep Bunjaku: Da me zapamte dok su živi. Mislim se tu, da im bacim jednu bombu, da...stanje je bilo katastrofalno. Kažem, u jednoj sobi roditelji, ja, brat i sestra; jedna soba. Jer, braća od oca su emigrirali u Tursku. A očevo deo, koji se nalazio u jednoj zgradi, samo jedna soba i jedan uzak hodnik, toliko je bilo. On mi reče: „Znam ko si”; šef UDB-e je nazvao opštinu telefonom: “Doći će taj i taj, dajte mu radnu knjižicu, bez lične karte”. bio sam prvi koji je dobio radnu knjižicu bez lične karte. I dobio sam radnu knjižicu i otišao u biro rada; našli su mi posao montera; tu sam počeo, malo po malo, da radim. Dali su mi jednu baraku, jer me je zemljotres zateko mene u '43-toj godini⁵, zemljotres u Skoplju. Tog dana kada se desio zemljotres, ja sam bio u vojsci, uzeli su me u vojsku, (smeje se) 33 sam imao kada sam izašao iz zatvora.

Prema jugoslovenskom zakonu, onaj koji je bio u zatvoru ili u bolnici, on mora da odsluži vojsku do '40-te, i ja sam vojsku završio. Malo po malo sam se sredio; oženio sam se, imam dve kćerke. Ljirjeta radi u Akademiji nauka kao diplomirani ekonomista, ima finansije. Ova manja ne radi ništa, sa ovim unukom.

Treći Deo

E sad je period sa Kaplan Resulijem. Da vam ispričam?

Ljura Limani: Aha.

Redžep Bunjaku: Kada je izašao iz zatvora, došao je kod mene i živio je ovde dve nedelje; i kod Ešref Hodža jedno dve-tri noći, onda se vratio u Ulcinj i pobegao za Albaniju. Ja sam ga ubedio da pobegne za Albaniju. Insistirao sam; mislio sam ona je naša domovina, tamo ima biblioteku, ima svoju domovinu, može se lakše afirmirati kao pisac tamo, nego li u Jugoslaviji. Jer, su ga bili osudili u Jugoslaviji, ni on nije znao zašto; on kaže zbog propagande, plus više nije važno.

E, '93-će ... u '90-toj je izašao iz zatvora. Milaim Zeka je bio napisao jedan apel o tome zašto se Kaplan Resulji još drži u zatvoru i ja sam to pročitao. Prisetio sam se vremena kada smo bili zajedno u Idrizovu. Ovde imam taj apel. “Da se oslobodi Kaplan Resuli!”, ali je nešto ispravio istoričar Muhamet Piraku. I ja sam šutio, objavili su oni taj članak. '93-će zove me Adem Demaći : “Redžep abe⁶”, zašto Redžep abej, ja ne znam, “anđeli su doveli jednog čoveka, kod mene je”. Rekoh: “Ko je, bre, taj čovek?”, “Kaplan Resulji”, rekoh: “Zaista je anđeo”. A mi još nismo znali da se on izjasnio da nije Albanac. Ja pronađoh kuću Adem Demaćija, tamo sam zatekao Šaip Bećirija, glavnog urednik magazina “Forum” – izdavali su zajedno sa Adem Demaćijem. Zagrlili smo se; “Radujem se što si izašao”, sedeli smo koliko smo sedeli, Adem

⁵1963.

⁶Turski: obraćanje starijem bratu, iz poštovanja.

Demaći, ja, Šaip Bećiri, Ibrahim Krajcova –Leci, naš komediograf Leci. On nas je čak vozio kolima tamo-amo.

Došlo je vreme da krenem; Kaže “Redžo, i ja idem stobom”, Adem reče: “Kaplane, sedi, ja imam mesta ovde”, “Ne,” reče, “Redžep mi je drug” i spavo je kod nas. Čak su došli i Adem i Šaip i sedeli smo do ponoći. Sutra Kaplan kreće za Ulcinj. Kada je bio izašao iz zatvora ostavio mi je bio neke knjige. Ja sam ih bio sačuvao. Spremih ih. “Ne,” reče, “kada se budem vratio uzeću knjige“. I ode: ispratili smo ga zajedno: Adem, ja Ibrahim i...kada- evo ti na telefon Šaip Bećiri: “Da li čuo Kaplan Resulljija?”, “Ne”, “On je javno izjavio da nije Albanac”. U Ulcinju zajedno sa Ali Lunjom, na konferenciji za štampu, Ali Lunja vodi konferenciju, ovaj izjavljuje da nije Albanac, već da je Crnogorac.

E ja sam bio napisao jedan članak “Izdaja izdaje”; , njegov roman “Izdaja”, ne znam da li ste pročitali, izazvao je dosta buke ovaj Kaplan, u stvari nije to bio njegov roman, ali nije ovo tema, drugi put. Došao je jedne noći sa svojom sestrom, na vratima: bap-bap-bap. Ja sam znao ko je, ali kao Albanac sam ga primio. “Izvoli, udite”. Njegova sestra reče “Sada sam sigurna da si u sigurnim rukama, ja se vraćam“. On uđe, prespavao je jednu noć, sutradan sam ga ispratio do autobuske stanice, i knjige sam poneo i dao.

Kasnije su se stvari naoštrile; napisao sam jedan članak: “Metamorfoza Kaplan Resulljija”; sada spremam jednu knjigu protiv njega, jer je interesantno kako se dokazalo da on nije autor romana „Izdaja“, ili kako je izašao iz zatvora a da nije napisao nijednu knjigu više. Ni jednu novelu, a kamoli roman, samo pamflet bez skrupula, protiv Ismaila Kadareja, protiv mene, protiv Agim Đakove, protiv ovog ulcinjana Ruždi Ušakua. Protiv albanske istorije; zamisli, na jednom mestu kaže: “Albanci su došli na Balkan, hiljadu godina posle Slovena”, kulminantna abnormalnost. Ovaj period Kaplana, možda bude u mojoj novoj knjizi, verujem da ću je završiti, ako mi Bog bude dao zdravlja da završim i to, jer taj idiot to zaslužuje.

Ukratko,ovo je moj život, sada sam u Prištini; u penziji sam, primam 140 euro mesečno (smeje se). Izlazimo na kraju nekako. Duvan ne pušim, ostavio sam ga. I ovaj detalj je inetersantan.

Godine '90-te, '91-ve bila je velika inflacija, dinar je padao, marka je otišla mnogo visoko. Kiriju sam plaćao u markama, Agim se zvao sin, bio je mlad student, kaže mi: “Potroši ove pare”, “O Agime, ne mogu da ih odvojim”, “Tako ti Boga potroši ih”. Ljura, jedan mesec, dva meseca, deset meseci on ne traži kiriju,vidio je da sam u problemima, i moji su bili bez posla, a ja sam pušio, kako bih rekao, kao mađup. Pedeset cigareta dnevno sam pušio. Zapalio sam cigaru, Sebahata na posao, kćerke u školi. Sam sa sobom, kao poludeo tako mi Boga, kao idiot, zadnja fukara na svetu; da li ima smisla sa cigaretom u ustima, a čovek božji ne uzima mi kiriju. Ugasio sam cigaru, evo 24. ja nisam više stavio u usta, imao sam koristi.....

Ljura Limani: Sad 24 godine?

Redžep Bunjaku: (Smeje se) Stanodavcu.

Ljura Limani: Šta ste radili nakon izlaska iz zatvora?

Redžep Bunjaku: Ljura, izvini ne čujem te dobro.

Ljura Limani: Šta ste radili nakon izlaska iz zatvora?

Redžep Bunjaku: U Skoplju sam radio, jednom u Makedoniji, jer u zatvoru, kako nisam imao diplomu, ja sam insistirao da uzmem elektro-tehniku kao zanat. I sa tim zanatom sam se zaposlio kao monter. Završio sam srednju elektro-tehničku školu. Kasnije, kada sam se oženio i došao u Pristinu, zaposlio sam se u sarajevskom Energoinvestu.

Ljura Limani: Gde?

Redžep Bunjaku: U Energoinvestu...sarajevskom, sam sa zaposlio. Tu sam ostao do izlaska u penziju; preduzeće mi je dalo i ovaj stan, dobro, koštao me je nešto više, jer kada su došli...nasilno, Srbin je na silu uzeo tu..

Jednog dana je došao stražar i kaže: “Kaplane, imate posetu”; nama je bilo drago, jer prvi put da neko dolazi Kaplanu u posetu. Kažem da nijedan put nije on imao posetu. Izađe Kaplan; nakon pola sata, on je došao, bio je đavoski nervozan, sav je kipeo od besa, što ono kaže narod, i mi: “Šta je bilo Kaplane, ko je bio?”, “Brat”, “Pa, dobro de”. Brat mu je bio major KOS-a⁷. KOS je bio “Kontra Obaveštajna Služba” Jugoslovenske armije, Dževdet Resulbegović (Xhevdet Resulbegović), njegov brat. Priča on: “Kako sam normalno ušao kod direktora, jer on major, čovek sa funkcijom”. Rekoh: “Dobro, de Kaplane”, “Uđoh u kancelariju i zagrlilo sam se sa bratom, i prva njegova reč: zasto se družiš sa Redžep Bunjakom, zakletim neprijateljem Jugoslavije”. Normalno, direktor je informisao Kaplanovog brata. Ovaj mu je odgovorio : “A da li si došao da mi biraš društvo ili da me posetiš, brate?”, “Ne, da te posetim, ali ti ne smeš da se družis sa Redžep Bunjakom, i sa društvom Redžep Bunjakua. ”. On reče: “Malo smo popričali i nekako smo se rastali ”.

Pade mi na pamet, imao sam gotovo sličan slučaj u Nišu. Rekoh: “Napiši jedno pismo bratu, odrekni ga se, i on će se tebe odreći ”. “Ali ti preteruješ”, Rekoh: “Slušaj, on nema šanse da te se ne odrekne jer se družis sa Redžep Bunjakuom. Družis se sa Redžep Bunjakuom i sa NDSH-istima; ili ga se ti odrekni ili će se on tebe odreći”. Napisao je pismo; “Brate, sa današnjim pismom, ti mi više nisi brat”; ali pisma su se ukrstila, jer se i njegov brat odrekao Kaplana, i Kaplan njega.

Međutim, kada mi pade na pamet ideja da se Kaplan odrekne brata, u Nišu smo bili osnovali jednu sobu intelektualaca, jedini Albanac tu je bio Bunjaku. Tu su bili svi četnici, gotovo većina, i inforbiovci, svi Srbi. Među njima je bio jedan Hrvat. Molim?

Ljura Limani: Ibeista?

Redžep Bunjaku: Informbivoista.

Ljura Limani: Ah, informbivoista, da.

⁷KOS – skraćénica za Vojno Kontra obaveštajnu službu Jugosavije ,osnovana 1964 od delova OZNE

Redžep Bunjaku: Informbiroista da, komunisti koji su bili sa Sovjetskim Savezom a protiv Jugoslavije. Bio je neki Romaldo Manola, hrvatski oficir, i on major, ali koji je bio osuđen na pet godina zbog saradnje sa okupatorom. E ja nisam znao da je on brat Sečka Manole, vice-admirala Jugoslovenske mornarice, jedan partizan, drugi nacionalista. I, taj Romaldo Manola se družio samnom i, povremeno, sa Nuri Šahom. Jednog dana, dođe kod Nuri Šaha jedan strazar i kaže : “Romaldo Manola ima posetu”; kad nekog zovu kod direktora, nešto se desilo: ili je neko umro u porodici, ili te je žena napustila , ili su te kaznili izolacijom. Samo je rekao: ”Ko me je špijunirao?”, mene je to zapeklo, jer se on družio samo samnom. Rekoh „, Niko te nije špijunirao. Stigla je... u usta UDB-e, u uši UDB-e”. Ja sam izašao u šetnju, on je otišao; nakon dvadeset minuta se vratio, pušio se. Rekoh: “Šta je bilo?”, “Pusti me”, “ostavite me, bre”. Ovo me je još više zapeklo , stvarno. Ja sam nastavio da ležim, on nakon pet minuta izađe Reče; “Moj brat”, “Dobro de, tvoj brat, ko je on?”, “Sečko”. Onda, meni su proradili klikeri, rekoh : “Sečko Manola? Ti si brat Sečka Manole?”, “Da”. “Kuku,” rekoh, “Bunjaku, skim se ti družis”, i poče da se smeje (smeje se).

I priča on: “Uđem kod direktora u kancelariju, predstavim se: „Ja zatvorenik Manola, Romaldo, - dok direktor: ‘Ostavi to, došao ti je brat’. ‘Gospodine direktore, izvinite ali ja nemam brata’. Brat ustaje, Sečko, ‘Ramo?’, ‘Gospodine ja vas ne poznajem’, ‘Došao je, Bunjaku, i doneo mi čokoladu“ . Idiot me sad spominje, a četiri godine nije se setio da sam živ. I, nastavlja: “Gospodine direktore, izvinite, ja nema brata, nemam brata, dozvolite da odem ”, i izašao. E ovaj slučaj mi je pao na pamet zbog Kaplana, te mu kažem: “Oslobodi se, jer nema šanse da te se ne odrekne” - i, tako obojica se odrekne jedan drugog. Nekih detalja se prisećam neke zaboravljam.

Ljura Limani: Nema veze, ukoliko se setite, recite.

Redžep Bunjaku: I u vezi toga mnogo suza je poteklo. Eh, otišli smo, te godine je umro Esad Mekuli , ’93-će, Adem, Adem Demaći, Kaplan, ja, ovaj Šaip i Ibrahim, kod žene Esad Mekuljija, kod Sadete Mekulji. Dočeka nas žena, izjavili smo saučešće i sedeli, sedeli. Adem Demaći kaže: “Pročitao sam, dok sam bio u zatvoru, kad jedeš hljeb, ne treba da jedeš meso i pirinač. Kad jedeš meso, ne treba da jedeš hljeb ili pirinač. Navodio je te njegove principe koje je čuo od nekog ljekara u zatvoru. Sadeta reče: “Adem, meso ostavi, ionako ga nemamo na trpezi” (smeje se).

Istina je, jednom kada je Vesel Uka... kada je ženio sina, zvao je mene, Adema i nekoliko bližih drugova. I kod nas je običaj da služimo pirinač i meso. Adem reče: “Vala, ipak ja ne jedem i pirinač i meso” (smeje se). Ustane ti ona, i donese jedan tanjir sa mesom ispred Adema, blizu mene; on pojede meso i ostavi pirinač (smeje se). Adem priča neke priče i neke...koje njemu ne priliče, stvarno. Ali, druga tema je...druga tema je, nije više interesantan Adem.

Ljura Limani: Da li ste još drugovi sa Ademom, sigurno??

Redžep Bunjaku: Da, Adem, je jedan od Albanaca koji je najviše bio u zatvoru, osim možda Zef Plumbija . On je bio gotovo 40 godina u zatvoru, Otac Zef Plumbi, Adem 27 godina je bio, ja sam bio nešto više od 15 godina. U, a sada su nam stigle neke pare kao zatvorenici (smeje se). Ali, meni su dobro došle bogami,

pravo da ti kažem. Dobro su mi došle, jer sa 120 ne živi se Ljura. Adem je uzeo 170, Nuhi je uzeo 19 hiljada za 15 godina, i dobro mi se našle, jer sam napravio neka renoviranja, nameštaj, i slično. Dobro su mi došle, i hvala svim drugovima, pogotovo Hidajet Hiseniju i Mazlum Baraliju, oni su mi mnogo pomogli, normalno i vlada. Da je htela vlada, ne bi dala, i Hašim Tači sa svojom vladom, sa svojim drugovima. Došle su te pare, manje ili više, su nam pomogle, pomogle su nam.

I tako, Ljura, ukoliko imas nešto drugo, izvoli.

Ljura Limani: Ja bih volela da vas pitam, ako se sećate '90-tih, da li ste bili vi...

Redžep Bunjaku: Ljura, izvini, ne čujem te.

Ljura Limani: Da li ste '90-tih bili, da li ste radili zajedno sa drugim političkim zatvorenicima, na mirenju porodica koje su bile ukrvnoj osveti...šta ste radili? Jeste li se nalazili u Prištini, gde ste bili u ono vreme?

Redžep Bunjaku: Koliko sam razumeo, ja sam vam rekao da sam radio u Elektro-makedoniji u Skoplju, bio sam veliki radnik. Ovde sa došao iz Energoinvesta iz Sarajeva, radio sam sa sinom Fadilj Hodže-Lekom, bio mi je eletro-tehničar Leka. Direktor mi je bio Nedžmedin Behljuli. Bilo je to preduzeće sa oko 150 radnika; pomoglo je Kosovu.

Nakon dolaska srpske obaveze, ja sam se '90-te penzionisao, otišao sam. Čak i ovu sliku su mi tada dali ... ja sam se prvi penzionisao u ono vreme. Uništali su to preduzeće, dođoše Srbi, uzeše je. Sada je tu industrijska zona. E ovaj stan imam od preduzeća, koštao me je nešto više, jer je inflacija učinila svoje. Kad su otpustili "Emin Duraku", građevinsko preduzeće Kosova, onda su preuzeli... čini mi se Mavrovo, ne znam, vala, možda iz Skoplja. Oni su napravili novu procenu stana, zahtevali su 50 hiljada maraka za stan, mi smo platili sto po sto, ovaj ugovor sa "Emin Durakuom" iz Prištine. Ja sam se našao u nevolji, nisam imao pare, ali sam neke imao u Ljubljanskoj Banci i kada sam prodao baraku u Skoplju, uložio sam ih u Ljubljansku Banku. Jedno 25 hiljada maraka sam imao tu, ali su se banke blokirale i nisam imao gde da ih nađem. Bio sam prinuđen da ih pozajmim i da ga kupimo; 40 hiljada maraka mi je koštao ovaj stan. Ali, tada je to, opet, bilo jeftino, u poređenju sa

Tako da sada imam ovaj stan, kćerka Ljirjeta je radila sa strancima, bila je kupila jedan jednosoban stan, dala ga je svojoj sestri. E sada, sa parama koje sam ja dobio, kupio sam Ljirjeti jedan dvosoban stan, oko 15 hiljada evra. Dobro, sve vreme, kako su govorili stari, "Grehota božja". Sa zdravljem, još sam na svojim nogama, nemam potrebu da od nekoga tražim čašu vode, još ustajem na svoje noge. Da, izlazim sa društvom, tu kod Radio Kosova se srećemo, nije dabajagi radimo nešto, ispraznimo se (smeje se) razočarani. Dobar ambijent, intelektualci svi tu, provodim vreme tu.

Ljura Limani: Ja bih imala još jedno pitanje, ovo je možda malo...Da li ste bili u Prištini tokom zadnjeg rata '99-te?

Redžep Bunjaku: Molim?

Ljura Limani: Da li ste bili u Prištini tokom zadnjeg rata '99-te?

Redžep Bunjaku: Da, u Pristini sam osuđen...

Ljura Limani: Ne, pričam o zadnjem ratu '99-te.

Redžep Bunjaku: Da, u Prištini.

Ljura Limani: Da, da li ste bili ovde tokom rata?

Redžep Bunjaku: Ne, sve ...od aprila '83-će živim u Prištini. Evo 32 godine sam u Prištini, a kažem da se potvrđuje ono : “Odakle si čoveče?”, “Odakle je moja žena” (smeje se). Žena mi je iz porodice Mum džiju, brat joj je bio, zamenik rektora, Muhamet Mum džiu, matematičar, i ona je bila matematičarka. Isa Mum džiu, brat, bio je građevinski tehničar, dok mlađi brat Šerafedin bio mašinski inženjer, sada radi u ministarstvu. Jedna sestra joj je učiteljica, jedna nije bila intelektualka, najstarija, bila je domaćica. Tako da, ovo vreme ovako prolazim. U Skoplju ima neke rođake, u Švedskoj imam jednu sestru i brata, u Turskoj imam jednu sestru, umrla mi je pre dve godine.

Kada sam ja izašao iz zatvora, otac je bio zagrejan da idemo u Tursku. Imao sam tri brata, otac je imao tri brata tamo. Majka je imala dve setre u Turskoj, i, oboje su bili zato da mi emigriramo tamo. Kad se otac izjasnio oko toga, rekao; “Oče, ja se od vas neću rastajati. Izdvajali ste zalogaj hleba 15 godina; sačuvali ste mi zdravlje. Hvala vam za sve to, ali ako mene pitate, više volim da se vratim u zatvor u Jugoslaviju nego slobodan u Turskoj”. “Zašto bre, sine?”, “Jer, u Turskoj, moja deca neće učiti na albanskom; oče, tamo nema škola na albanskom. I ovde smo pod okupacijom Srba, ali barem su nam dozvolili da učim albanski jezik u školama.” Više mi nije pomenuo. Tako smo ostali, nismo otišli.

Otac mi je umro '84-te, majka, pričao mi je, mlada, '70-te, imala je 59 godina. Odmah nakon što se rodila Valjdet, nakon dva-tri meseca majka je umrla od kancera. A ona nikad nije cigaru stavila u usta. Interesantno, a od kancera je otišla. Moj otac je čitavog života pušio, a otišao da srca, u 81-oj godini (smeje se). A ja sam pušio 40 godina, 50 cigareta dnevno, evo napunih 87, čak mi i daju više, pitaju me "koliko imaš godina?", kažem im: “102 godine”. Gledaju me u čudu, mojih 87 i 15 zatvora čine 102 godine (smeje se). I tako Ljura...

Ljura Limani: Da, imate li neko pitanje?

Rina Krasniqi: Ne.

Ljura Limani: Ja druga pitanja nemam. Hvala vam mnogo na razgovoru, bićemo u kontaktu. Još jedan put hvala vam mnogo za vaše vreme. Ako imate nešto da dodate, slobodno recite.

Redžep Bunjaku: Ljura, jedan stvar, zahvaljujući svevišnjem, nisam veliki vernik ali verujem u Boga, što sa pameću sam dobro (smeje se). Pamtim, pitali su Din Muhameda; čula si za Din Muhameda? Ne znam koliko su mu članova porodice masakrirali srpski četnici 1811-te. I idu mu na saučešće : “Jel patiš?”, on

kaže : “Ne”, “Kako?”, “Kad razmislim, kome bi trebao ići na saučešće? Imam jednog unuka”, e od tog unuka opet se obnovila porodica, digla na noge.

E u ovo doba, hvala Bogu, još pišem, čitam. Ostalo mi je čitanje; i u zatvoru me je čitanje spasilo, i sada. Ja ne mogu zaspati ako ne čitam. Imam dosta bogatu privatnu biblioteku. I drugovi su mi pomogli, davali su mi, i ja sada kupujem koliko imam mogućnosti. Tako da čitavo vreme... rekao bih da je greh. Biće još bolje.

Ja, još jedan detalj, koji je interesantan, sada sam se setio; '47-te je došao je jedan iz Kačanika, bio je drug Šefki Hodže, sinovca Mehmet Hodže. On mu je poslao tri knjige “Kapitala”. Ljura, možeš zamisliti, “Lahutën e Malcisë” mi smo imali u zatvoru, Fištinu “Lahutën e Malcisë”. Poeziju (nerazumljivo) “Rat srpskih i albanskih četa u Čameriji”. kod mene su došle, ove pesme ste valjda pročitali, ako ste pročitali feljton.⁸ Pročitaću od prve stranice “Kada ne bih verovao da će Albanija večno postojati, želio bih da Svevišnji čitav svet uništi”.

Ja sam dosta živeo, dosta sam čitao. Nisam nigde u svetu naišao na pesnika koji se izražava takvim recima o domovini. I ja sada na kraju, nadahnut, nastvaljam : “Kada ne bih verovao da će se Kosovo ujediniti sa Albanijom, želio bih da Svevišnji čitav svet pretvori u prah i pepeo”.Ovo je moja želja. Jednog dana da se ujedini, da stvorimo etničku državu, poklonjenu od samog Boga. Zaslужujemo to. Da li će se to zbiti, ja možda neću doživeti, daj Bože da vi doživite. Verujem u to. Ovaj narod će se osvestiti.

Iako se javlja Halil Matoši, koji kaže: “kosovska nacija-kosovari”, a mi u zatvoru smo vodili najveću bitku sa: “ *Vi ste Šiptari, a oni su Albanci*”⁹. Delili su nas u dve nacije. Sada Halil Matoši i ovaj Spahiu kažu “ kosovska nacija-kosovari”, Bog vas ubio, zašto bre? Mi smo u državi Kosova, apsolutno, ali, kod nacije, mi smo Albanci. Kao i Nemci, Austrijanci ne kažu da su po naciji Austrijanci, već da su Nemci, normalno. Mi smo državljani Kosova, ali po naciji Albanci. I oni nas prave kosovarima. Međutim, nema šanse, oni su jedno četvorica-petorica, ne više. Ljura?

Ljura Limani: Da, mnogo vam hvala

Redžep Bunjaku: Zdravi mi bili! Hvala i vama što se namučiste.

⁸ Intervjuisani prica o feljtoni u novini “Bujku” 1996 god..

⁹ *Šiptari* je srpkareč za Albance. Ono je posrprdna reč . Podcenivačkog izraza Albance na Kosovu, da bih ih razlikovali od Albanaca iz albanije,koji se na srpskom nazivaju *Albanac/Albanci*.